

A FELRÓHATÓSÁG FOGALMÁNAK TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEI

Az egészségügyi kártérítési perek hátterében húzódó komplex felelősségi viszonyrendszer érthetővé tételéhez szükségszerű, hogy ha röviden is, de bemutatásra kerüljön a polgári jogi felelősség fogalmának fejlődéstörténete. A jogi felelősség dogmatikájának átfogó tanulmányozása hiányában ugyanis aligha nyílna lehetőségünk arra, hogy egységes képet kapjunk a modern magyar kártérítési jog felelősségi rendszeréről; még kevésbé lenne módunk a jövőre irányuló érdemi, eddig még rögzítésre nem került észrevételeket megfogalmazni. Minthogy a dolgozatnak nem célja a jogi felelősség teljes fejlődéstörténetének tárgyalása, így bemutatásra csak a 19. század második felétől jelentkező legfontosabb tételes jogi és jogirodalmi változások kerülnek. A magyar magánjog történetében ekkor jelennek meg azok a szerzők, akik elméleteik keretei között már kellő részletességgel vizsgálják előbb a vétkesség, majd a felróhatóság kategóriáját.

A fent megjelölt időszak legnagyobb hazai jogtudósai közül elsőként Grosschmid Béni érdemel bemutatást. Grosschmid önálló felelősségi elméletét a „*Fejezetek kötelmi jogunk köréből*” című művében fejti ki. A szerző állítása szerint a kötelmek vagy közvetlenül törvényen, ill. szerződésen, vagy ún. *kárvalláson*, azaz egy adott káreseményen alapulnak; a kárkötelelem keletkezéséhez ugyanakkor önmagában nem elégséges a kár megléte, hiszen a *causa*, azaz a jogalap szintén az *obligatio* nélkülözhetetlen eleme. Kártérítéssel tartozhat, akinek a magatartása

- vétkes;
- kötelemszegést valósít meg;
- jogszerű;
- ügyletből ered;
- kisajátítást valósít meg.¹

A kötet e kategóriák közül külön is említést tesz a vétkesség különböző formáiról, azonban nemcsak a *delictumokat*, azaz a szándékos vagy gondatlan károkozásokat nevesíti, hanem kitér az ún. *quasi-delictumokra* (melynek körébe tartoznak például a más személy által okozott károk és az állatkárok), mint objektív felelősségi formákra is. Grosschmid a két alakzat elhatárolását nem tartja lehetségesnek. Az objektív felelősséget úgy fogalmazza meg, mint bizonyos állapotok, események vagy valóságok következményét, ahol a károkozót a „*hibának mintegy csak a lehellete alapján*” tesszük felelőssé.² A szerző különbséget tesz a kötelemszegés kategóriái (*culpa in praestando* és *quasi culpa in praestando*) között is.³

Érdemes pár szóban érinteni az objektív felelősség korabeli felelősségtani helyzetét. Az objektív felelősség szabályozásának első hazai példáját a vaspályák által okozott halál vagy testi sértés iránti felelősségről szóló 1874. évi XVIII. törvénycikk teremtette meg, mely a vaspálya-vállalatot csak a törvénycikkben meghatározott körülmények fennállásának bizonyítása esetén mentesítette a felelősség alól.

Az 1874. évi XVIII. törvénycikk a következő kimentési okokat fogalmazta meg: a halált vagy a testi sértést

- elháríthatatlan esemény (*vis major*);
- harmadik személynek olyan elháríthatatlan cselekménye, amelyet a vaspályatársulat megakadályozni nem volt képes;
- a halottnak, ill. a sérültnek saját hibája okozta.⁴

Habár az 1874. évi XVIII. törvénycikk szabálya kétségen kizáróan a modernkori objektív felelősség előképének tekinthető, a korabeli jogirodalom egyértelműen mégsem választotta el egymástól a pusztán kimentést lehetővé tevő objektív formát a vétkességi alappal bíró klasszikus szabálytól. Raffay Ferenc például rögzíti, hogy ha a munkavállaló a közveszélyes üzemet folytató vállalatok körében bekövetkező balesetet szenved el, a munkáltató – vétkességére tekintet nélkül – feltétlen kártérítési felelősséggel tartozik.⁵ Katona Mór ezzel azonos véleményt fogalmaz meg: álláspontja szerint bizonyos káreseményeknél (jellemzően a nagy közlekedési, gyári és ipari vállalatok működéséből eredő károk esetén) a törvény – méltányosságból vagy közérdekből – akkor is felelősség teszi a károkozót, ha az sem szándékosságot, sem

¹ GROSSCHMID BÉNI: *Fejezetek kötelmi jogunk köréből*. 1932, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 593-594. o.

² Uo. 597-601. o.

³ Uo. 603-605. o.

⁴ A vaspályák által okozott halál vagy testi sértés iránti felelősségről szóló 1874. évi XVIII. törvénycikk 1. §.

⁵ RAFFAY FERENCZ: *A magyar magánjog kézikönyve*. 1909, Benkő Gyula Cs. és Kir. Udvari Könyvkereskedése, Budapest, 465. o.

vétkes hanyagságot nem tanúsít.⁶ Grosschmid műve a szerző saját, mindezekkel ellentétes felfogását jeleníti meg, amikor a más személy által okozott károkért való felelősséget is párhuzamba hozza a felelős személy „leheletnyi”, ámde meglévő hibájával.

Szladits Károly a „*Magyar magánjog mai érvényében*” című könyvében – Grosschmidhoz hasonlóan – a vétkes, azaz a szándékos vagy gondatlan károkozást jelöli meg a kártérítési felelősség forrásaként; rögzíti, hogy a vétkesség jogilag legfeljebb csak akkor állapítható meg, ha a gondosság hiánya oly fokú, hogy annak közönséges kifejtése mellett a károkozó magatartás következményeit előre lehetett volna látni.⁷ Szladits tehát maga is elzárkózik a vétkesség fogalmától független jogi felelősség gondolatától, így a vasúti károkért való felelősség alapjaként sem fogalmaz meg egy önálló kategóriát. A szerző nemcsak a szerződésen kívüli károkozás, hanem a szerződésszegés magjaként is a károkozó vétkes magatartását jelöli meg (például a szerződő fél a teljesítés elmaradása miatt vagyoni kárának a megtérítését csak akkor követelheti, ha a másik fél szolgáltatása vétkessége folytán maradt teljesítetlen).⁸

Alapjaiban más dogmatikát fejt ki Marton Géza „*A polgári jogi felelősség*” című munkájában. Marton a jogsértésből eredő szankciókötelmek első és legfontosabb felelősségalapító elveként a prevenciót nevezi meg. A prevencióelv „*abszolút véghatáraként*” a szerző a *vis maiort* jelöli meg, azaz azokat az eseményeket és történéseket, melyek elháríthatósága kizárt, éppen ezért következményeikért felelősségre vonni senkit sem lehet. Bizonyos esetekben azonban a károkozó felelőssége akkor sem áll meg, ha magatartása nem lépi túl a jogi felelősség határaként funkcionáló *vis maior* pontját. Marton állítása szerint ugyanis a saját érdekében cselekvő személytől mások jogkörének kímélete jobban elvárható, mint attól, aki ingyen, szívésségből vagy barátságból más javára jár el. Utóbbi esetben a károkozó magatartásáért csak annyiban felel, amennyiben az nem felel meg a „*becsület, tisztesség, jó erkölcs tőle is megkívánt*” követelményének.⁹

Marton rendszerében a vétkesség egyszerűen nem más, mint a jogi szabályozás egy olyan eleme, amely a prevenció követelményének érvényesülésével párhuzamosan egyben a felelősségre vonás eseteit is korlátozza. Elsődleges pozícióban azonban nem a vétkességi elv, hanem a prevenció célok helyezkednek el, melyek a vétkes károkozások halmazához képest a károkozó magatartások jóval tágabb körét ölelik fel.¹⁰ A szerző tehát szétválasztja a klasszikus, a vétkességi elem meglétével kalkuláló szubjektív, ill. a vétkességi alaptól független, objektív (tárgyi) felelősségeket azzal, hogy a két felelősségi forma érdemi megkülönböztetését értelmetlennek tartja. Míg ugyanis a vétkességi rendszer nem teljesen szubjektív, mivel a vétkesség fogalma objektivizált, addig a tárgyi felelősség sem egészében objektív, hiszen annak alkalmazásában a mérlegeléskor szerephez jutó személyi enyhítő körülmények (például a felek egyéni érdekhelyzete vagy a tényállás szociális megítélése) is érvényesülnek.¹¹ Marton kiemeli, hogy a bíró a vétkesség vizsgálata során nincs kötve annak ismert fokozataihoz (szándékosság és gondatlanság); figyelembe veheti az okozatosság közelebbi vagy távolabbi fokát éppúgy, mint azt, hogy a károkozó a saját vagy harmadik személy érdekében cselekedett-e.¹²

Eörsi Gyula a károkozás objektív elemeként a jogellenességet jelöli meg, a szubjektív oldal középpontjába azonban a felróhatóság mozzanatát állítja azzal, hogy a jogellenesség és a felróhatóság fogalmát nem tartja élesen elválaszthatónak. „*A polgári jogi kártérítési felelősség kézikönyve*” című kötetében Eörsi kifejti, hogy habár a jogellenesség és a felróhatóság elődjeként szereplő vétkesség megkülönböztetését nem minden jogrendszer ismerni, a két fogalom elhatárolása mégis szükségszerű. Ennek indoka, hogy a jogellenesség a társadalomra veszélyesség kifejezésére szolgál, a felróhatóság azonban a károkozó azon pszichikai állapotát jelöli, mely a társadalom helytelenítése folytán javításra szorul. Felróhatónak minősíteni csak a jogellenes magatartást lehet.¹³ A szerző tehát nem követi azt a dogmatikát, amely a károkozás „vétkességi” elemét pusztán a felelősségre vonás eseteit korlátozó, *quasi* méltányossági körülményként kezeli; a felróható károkozást a felelősség megállapításának önálló feltételeként nevezi meg.

⁶ KATONA MÓR: *A mai érvényű magyar magánjog vezérfonala*. 1909, Stampfel-féle Könyvkiadóhivatal, Budapest, 200-201. o.

⁷ SZLADITS KÁROLY: *Magyar magánjog mai érvényében*. 1942, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 521-522. o.

⁸ Uo. 528-530. o.

⁹ MARTON GÉZA: *A polgári jogi felelősség*. 1993, TRIORG Kft., Budapest, 102-103. o.

¹⁰ Uo. 114. o.

¹¹ Uo. 114-115. o.

¹² Uo. 141-143. o.

¹³ EÖRSI GYULA: *A polgári jogi kártérítési felelősség kézikönyve*. 1966, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 124-126. o.

Fontos látnunk, hogy a felróhatóság Eörsi rendszerében nem azonos sem az azt megelőző vétkesség, sem a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban régi Ptk.) által is használt általában elvárhatóság fogalmával.¹⁴ A felróhatóság ugyanis nemcsak a vétkesség különböző formáit (szándékosság, súlyos és enyhe gondatlanság) foglalja magába, hanem többek között bizonyos rosszhiszemű, az önhibából eredő és a család magatartásokat is; a vétkesség tehát csak a felróhatóság egyik formája, azonban koránt sem azzal azonos kategória.¹⁵ Habár az önhibából eredő károkozás során az önhiba forrása könnyen lehet a károkozó vétkes magatartása, azonban nem kizárt, hogy a kárt a felelős személy olyan cselekedete okozta, amelyre ugyan annak még a gondatlansága sem terjed ki, az neki mégis felróható. Minden vétkes magatartás egyben felróható is, de a felróható magatartásoknak csupán egy adott hányada vétkes károkozás.

Eörsi a veszélyes üzemi felelősséget nem a felróhatóság fogalmától független jogi kategóriaként fogta fel, hanem a még a *vis maior* határát el nem érő felróhatóság határeseteként. A különféle vállalatok, majd ezzel párhuzamosan a vállalati keretek között történő károkozások számának a megnövekedésével a vétkességi felelősség szigorúbbá vált, így már olyan magatartásokra is kiterjed, melyekért korábban a károkozó a vétkességi elv alapján nem felelt. Az eredeti jelentéstartalmától eltávolodott vétkességi elem megtalálható a veszélyes üzemi tevékenységet folytató személy felróható magatartásának háttérében is.¹⁶ A felróhatóság tehát Eörsi definíciója szerint nem más, mint egy olyan felelősségtani kategória, amely a szándékos károkozásoktól indulva egészen az objektív helytállási kötelezettség határáig megtestesíti a polgári jogi felelősség szubjektív oldalát, felölelve a különféle felelősségi alakzatok összességét. A felelősségre vonás nem lehetséges tehát mindazokban az esetekben, amikor a károkozó neki fel nem róható módon veszélyeztet, ill. sérti meg a társadalom védett értékeit. A felróhatóság végső, abszolút határa a beszámíthatóság hiánya (vétőképtelenség), valamint az adott káresemény objektív elháríthatatlansága.¹⁷

A felróhatóságon alapuló felelősségi koncepció a korábbi meghatározáshoz képest szűkebben értelmezte a felelősség fogalmát. Eörsi ugyanis a jogi felelősséget csak azokra a magatartásokra terjesztette ki, melyek jogi eszközökkel megváltoztathatóak, ill. befolyásolhatóak. A jellemzően a szerződésszegésért, valamint a személyiségi jogok megsértéséért való objektív helytállási kötelezettség így a jogi felelősség intézményén kívülre került, mivel nem fért be az Eörsi által megalkotott felróhatóság kategóriája alá.¹⁸ Problémát jelentett továbbá, hogy a joggyakorlat a felróhatóságot a vétkesség fogalmával azonosította. Még a '90-es évek esetjogi döntései között is volt olyan, amely a felróhatóságot és a vétkesség azonos értelemben használta,¹⁹ vagy azokat kifejezetten egymással azonosította.²⁰ Erre maga a régi Ptk. biztosított lehetőséget, hiszen több helyen is a felróhatóság fogalmát alkalmazta anélkül, hogy annak törvényi definícióját megadta volna.

A polgári jogi kódex a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség normái között olyan szabályokat rögzített, mint hogy

- közös károkozás esetén a károkozók felelőssége a károsulttal szemben egyetemleges, egymással szemben azonban a magatartásuk felróhatósága arányában oszlik meg;
- a károkozó nem köteles megtéríteni azt a kárt, amely a károsult felróható magatartásából származott;
- ha a belátási képességgel rendelkező kiskorú, mint károkozó felügyeletre köteles gondozója kötelességeit felróhatóan megszegte, akkor a gondozó a károkozóval egyetemlegesen felel; stb.²¹

Sólyom László „*A polgári jogi felelősség hanyatlása*” című munkájában a károk társadalmi elosztását állítja a hatályos, általa elavultnak tekintett felelősségi szabályozás pozíciójába. Sólyom kifejti, hogy a gépjármű-közlekedés elterjedésével megszorodott közúti balesetek olyan mértékű károkat eredményeznek, melyek önálló viselésére a károsult nem képes. A kártérítési perek ezzel párhuzamosan leterhelik a bírósági szervezetrendszer, mely alkalmatlanná válik az eredményes működésre. A gyakorlatban a felelősségi normák funkcióját az általános kár- és balesetbiztosítás intézménye veszi át, mely habár alkalmas a károsult teljes kárának megtérítésére, azonban elválasztja a károsult személy kárigényét és a felróhatóság

¹⁴ Régi Ptk. 4. § (4) bek.

¹⁵ EÖRSI: i. m. 127-128. o.

¹⁶ EÖRSI GYULA: A szerződésen kívüli felelősség és a Ptk. reformja, in *Jogtudományi Közlöny*. 1972/3. sz., 65-66. o.

¹⁷ EÖRSI GYULA: A felelősség jogágazati variációiról, in *Jogtudományi Közlöny*. 1978/1. sz., 6. o.

¹⁸ HORECZKY KÁROLY: Eörsi Gyula: „A jogi felelősség alapproblémái. Polgári jogi felelősség” c. könyvének vitája, in *Jogtudományi Közlöny*. 1964/4. sz., 256-257. o.

¹⁹ Legfelsőbb Bíróság, Pfv. V. 21.198/1995. sz.

²⁰ Legfelsőbb Bíróság, Pfv. VI. 22.645/1999. sz.

²¹ Régi Ptk. 344-347. §.

mozzanatát.²² Súlyom mindezek ellenére rögzíti, hogy a szubjektív felelősség – a polgári jogi felelősségi struktúra alapjaként – a „szocialista jogtípus »közös minimumához«” tartozik; ez viszont nem jelenti azt, hogy e kategórián túl más kárrendezési formák nem fejlődhetnek ki. A fejlődés egyes irányai eljutnak a szubjektív felelősségi alap megkérdőjelezéséig.²³

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban Ptk.) számos normát módosít a kártérítési felelősség szabályanyagában. A Ptk. a felelősség általános szabályaként kimondja, hogy a károkozó köteles a jogellenesen okozott kárt megtéríteni; mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy magatartása nem volt felróható.²⁴ A felelősség megállapításának főszabály szerint tehát továbbra is feltétele a felelős személy felróható károkozása. A károkozás akkor felróható, ha a károkozó a károkozás során nem úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.²⁵ Habár a Ptk. általános szabálya alapján a felelősség alóli mentesülés alapja az „általában elvárhatóság” bizonyítása, a törvény bizonyos esetekben mégis szigorúbb felelősségi mércét alkalmaz.

A kódex rögzíti, hogy a szerződésszegő fél köteles a szerződésszegéssel a másik félnek okozott kárt megtéríteni. A károkozó akkor mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a szerződésszegést ellenőrzési körén kívül eső olyan körülmény okozta, amely a szerződéskötés időpontjában nem volt előrelátható, valamint nem volt elvárható, hogy e körülmény bekövetkeztét a károkozó elkerülje, ill. a kárt elhárítsa.²⁶ A szigorítás elvi indoka, hogy a szerződésben vállalt kötelezettség megszegését követően a károsult reparációhoz fűződő érdeke megkívánja, hogy a szerződésszegés által eredményezett káresemény kockázatát a károkozó objektíve viselje. A felelősség célja ugyanis nem az egyéni hibák szankcionálása, hanem a felek közötti kockázatok megosztása.²⁷ A törvény a szerződésszegéssel okozott károkért való felelősség önálló szabályozásával tehát objektív felelősségi alakzatot hoz létre.

Fontos látnunk, hogy a hatályos magyar szabályozás valójában nem teremtett új felelősségi kategóriát; pusztán a felelősség széles spektrumának egy újabb darabját ragadta meg, majd szabályozta azt a már korábban is kodifikált formáktól eltérő módon. A jogi felelősség fogalma a károkozó magatartások rendkívül széles körét fogja át, éppen ezért nincs is lehetőségünk arra, hogy a mindennapi életben jelentkező valamennyi kárfelelősségi helyzetet tételes jogi keretek között taxatívén szabályozzunk. A szubjektív és az objektív felelősség egyes alakzatai már évszázadok óta léteznek, a jogfejlődés ugyanakkor újabb és újabb kategóriákat alkot meg, a felelősségi rendszert csak még tagoltabbá, cizelláltabbá téve.

Az általánostól eltérő kárfelelősségi tényállások – például a bányakárok, az atomkárok vagy az úrkárok – szabályanyagát Ptk.-n kívüli jogforrások tartalmazzák.

²² SÓLYOM LÁSZLÓ: *A polgári jogi felelősség hanyatlása*. 1977, Akadémia Kiadó, Budapest, 11-14. o.

²³ Uo. 181-182. o.

²⁴ Ptk. 6:519. §.

²⁵ Uo. 1:4. § (1) bek.

²⁶ Uo. 6:142. §.

²⁷ WELLMANN GYÖRGY (SZERK.): *Szerződések tára – Az új Ptk. alapján*. 2014, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 35-36. o.